

Варварич О.Ю.

ПРОЦЕС НОМІНАЛІЗАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ІМЕННОЇ ГРУПИ

Центром (ядром) іменної групи є іменник, який потребує поширювачів (іменників, прикметників, дієприкметників тощо). Такі компоненти О.В. Падучева називає **актуалізаторами**, а множинність усіх об'єктів – **екстенсіоналом**. [6; С. 26]. Проте іменник –ядро може позначати не лише предмет або особу, але й дію, яка “мислиться сама по собі, абстрагована від предметів (осіб), які її виконують” [5; С. 5].

У подібних випадках реалізується процес **номіналізації** як особливий різновид трансформації, яка полягає у тому, що вихідні одиниці реченнєвої або суміжної з нею предикативної природи стають морфологізованим або функціональним (синтаксичним) іменником”. [8; С. 383]. Вперше термін номіналізація використано в працях з проблем трансформаційної (генеративної) граматики у 2-й половині ХХ століття.

Виходячи з визначення поняття, у сучасному мовознавстві виділяють повну та неповну номіналізацію. Під повною розуміють завершений тип субстантивзації, внаслідок якої утворюється абстрактний віддієслівний іменник. Найчастіше такий вид номіналізації є характерним для наукових або публіцистичних текстів. Для художніх текстів більш поширеною є неповна номіналізація, що являє собою незавершений ступінь субстантивзації. Таким чином, вихідне речення, переміщуючись у типову для іменника позицію, не перетворюється на морфологізований іменник, а лише у функціональному плані тотожне йому, Наприклад: ... *Хоча Ярина Федорівна і категорично була проти виїзду своєї доньки з Богодухова, але вона не могла не цікавитись, хто ж тікає на північ...*

[9; С. 398].

Є.В. Красильникова, характеризуючи процес номіналізації, зауважує, що він являє собою насамперед “згортання” предикації і використовується у мові головним чином задля того, щоб наповнити речення монопредикативної структури пропозитивним змістом. Отже, саме таким чином досягається більша насиченість речення пропозитивними блоками і створюється складна мережа семантичних відношень між ними. З іншого боку, номіналізація набуває форм різноступеневої субстантивзації [3; С. 99].

Є.В. Красильникова, розглядаючи процес номіналізації на основі розмовного мовлення, виділяє деякі тези, принципово важливі для зазначеного явища [3; С. 101]: 1. Номіналізація дозволяє уникати вказівки на відомий суб'єкт. 2. Вказівка на суб'єкт не потрібна завдяки його неозначеності у даній ситуації. 3. Дієслівні висловлювання, в яких позиція додатка зайнята словом, що позначає сам процес, утворює закриту конструкцію, яка не потребує поширення. Серед перерахованих вище позицій найбільш характерною для художньої текстів є лише третя теза.

Наприклад: ... *І котить шум моря і котить
В сітки волейбольні, сюди,
В полишені тенісні корти,
В колишні гарячі сліди.*

[2; С.349].

Досліджуючи семантико-синтаксичну структуру простого ускладненого речення, І.Р. Вихованець випадки номіналізації вважає особливим різновидом семантико-синтаксичного ускладнення простого речення, який не виявляється у формально-синтаксичному плані. Це ті випадки, коли “перетворений на віддієслівний іменник предикат перебуває у валентній рамці іншого предиката, що займає сильну синтаксичну позицію”. [1; С. 48] Так, потрапляючи у зумовлену валентністю предиката позицію, вторинна предикатна синтаксема набуває субстантивної функції, з одного боку, і супроводжується семантико-синтаксичними відношеннями предикатної природи – з іншого.

Наприклад: *Існування асонансу й рими знову ж таки виходить із основного принципу “самоодитовування”.*

[9; С. 707].

Отже, у наведеному прикладі віддієслівний іменник *існування* виконує роль суб'єктної синтаксеми, що має семантико-синтаксичну функцію наслідку, перенесену у просте речення із структури складнопідрядного речення.

І.Р. Вихованець зазначає, що подібним реченням притаманна найбільша семантико-синтаксична конденсація, а отже, і найбільша завуальованість їх семантико-синтаксичного ускладнення. [1; С. 48].

Часто вживаними у художніх текстах є синтаксичні структури, у яких віддієслівні іменники як наслідок номіналізації виступають у функції додатка, також переміщуючись із структури складнопідрядного речення у структуру простого речення.

Наприклад: *Кармазов дивився в її очі, стежив за її руками...*

[9; С. 629].

Аналіз процесу номіналізації на матеріалі художніх текстів ХХ століття дозволяє констатувати, що іменник-ядро іменної групи може утворюватися від дієслова будь-якого лексико-семантичного розряду (руху, буття, емоційного та фізичного стану тощо). Проте за нашими спостереженнями, найпоширенішими є віддієслівні іменники на позначення звуку та емоційного стану.

Наприклад: ... *Яку весну шукать поїду
Під рівний зрюкіт колицат?*

[4; С. 153].

Найчастіше зазначені іменники у поетичних текстах використовуються у переносному значенні, мають емоційно-експресивне забарвлення.

Наприклад: ... *Біль вмира...*

В космічній клекоті тортур!...

[2; С. 40].

У наведеному прикладі віддієслівний іменник *клекіт (тортур)* використовується для створення образу болю, муки і т.д., або:

... *Ми чуєм трав зелений крик...*

[2; С. 40].

Серед віддієслівних іменників на позначення емоційного стану у процесі номіналізації найчастіше беруть участь іменники *усміх, посмішка, сміх*, які перебувають в антонімічних відношеннях з віддієслівним іменником *плач*, також досить поширеним в іменних групах художніх текстів ХХ століття.

Порівняймо: ... *Усміх майбутньої матері в зорі твоїм...*

[4; С. 126]., або

... *Посмішка вічної Мони Лізи*

Походить від посмішки Катаріни...

[2; С. 358].

До речі, в останньому прикладі іменна група "*посмішка Мони Лізи*" може кваліфікуватись як стійке словосполучення, яке входить до складу речення не лише як граматична, але й семантична єдність.

Як зазначалося вище, у поетичних текстах досить продуктивною є іменна група з віддієслівним іменником-ядром *плач*:

Наприклад: ...*Гамувала Пречиста Марія*

Свій нестримний жіночий плач...

[4; С. 84].

Вживання віддієслівних імен пов'язують з асиметрією відношень у плані змісту та вираження. Якщо при відсутності дієслова для позначення дії вживаються віддієслівні іменники, дієслівність послаблюється завдяки відсутності граматичних показників часу, особи, числа, а віддієслівні іменники формують іменну групу, включаючи до свого складу займенники, прикметники, дієприкметники, іменники тощо.

Найпоширенішими структурними моделями іменних груп з іменником-ядром віддієслівного походження є групи типу:

1. Іменна група, до складу якої входять віддієслівний іменник та іменниково – займенникова підгрупа (присвійний займенник + іменник у родовому відмінку), яка має також ядро й залежний компонент і входить до складу іменної групи як семантико-граматична цілісність (*бажання моїх меценатів*);
2. Іменна група, до складу якої входить іменниково-прикметникова підгрупа з прийменником у складі + іменник, що має атрибутивне значення (в *сірім цокоті часу*);
3. Іменна група, до складу якої входять віддієслівний іменник-ядро та прикметниково-іменникова підгрупа, що складається з іменника з атрибутивним значенням та залежного прикметника (*пережиток каламбурного часу*);

Досить поширеними є іменні групи з віддієслівним іменником-ядром, до складу яких входять прийменникові конструкції: (запах від кожухів; згадка про весну; куля Юди від руки раба; зуби скришені від скреготу, в єдинім гімні, над аркушами стратегічних карт, для Орлика помічників відданих). Сполучення з прийменником найчастіше виступають у функції означення та обставини, вживаючись у складі стійких зворотів. Особливістю таких конструкцій є ще й те, що один і той самий іменник у різних контекстах має різне значення. Наприклад, запах від кожухів – атрибутивне значення, зуби скришені від скреготу – значення причини.

Іноді маємо подвійну субстантивацию у межах однієї іменної групи.

Наприклад: ... Під дикий галас доброго і злого

Тих днів шорстких...

[4; С. 161].

Отже, окрім ядра *галас* (від дієслова *галасувати*), до складу іменної групи входять субстантивовані прикметники *доброго і злого*.

Віддієслівні іменники можуть мати дієслівні зв'язки, насамперед керування, й, подібно до дієслів, потребувати:

1. Іменника у родовому відмінку зі значенням об'єкта. Серед таких віддієслівних іменників у досліджуваних текстах найчастіше зустрічаються: жадоба бажання, застереження тощо.

Наприклад: ... це не претензія - це неспроможне бажання моїх меценатів...

[9; С. 34].

Проте подібні відношення можемо кваліфікувати не лише як об'єктні, але й як означальні.

2. Поширювачем іменника віддієслівного походження може бути іменник зі значенням об'єкта у давальному відмінку.

Наприклад: ... Товариш Вовчик захотів висловити своє співчуття мужчині в золотому пенсне...

[9; С. 622].

ВАРВАРИЧ Олена Юрївна, аспірантка II-го року навчання кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Тема дисертації: “Структура іменної групи у складі простого речення”. Науковий керівник – акад. А.П. Грищенко.

Домашня адреса: Київська обл., м. Ірпінь, пров. Київський, 10-А.

Тел. (04497) 55777

Тел. у Києві: 572-43-86, 492-44-73.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: НОМІНАЛІЗАЦІЯ. ІМЕННА ГРУПА

АНОТАЦІЯ.

У статті “Процес номіналізації у формуванні іменної групи” розглядається проблема оформлення структури іменної групи. Під час формування іменної групи мають місце різні види трансформації, серед яких – процес номіналізації, який дозволяє деяким одиницям речення (насамперед дієсловам) перетворюються на іменники. Подібне явище є досить поширеним у художніх текстах.

The point of article «The nominalization process of noun group forming» is considerations of noun group structure. The noun group forming accompanies with different kind of transformation, among them the process of nominalization is, which let some unites (parts) of structure transform into the noun (first of all the verb). Similar phenomenon is rather widen in belles-lettres.

УДК 811. 161.2'367